

MÄRKE o MÄSTARE

Av Jan Lindström

INTRODUKTION

Här beskrivs bara stämplarna man mera direkt kan knyta till tennsmeden. Det vill säga stämplarna som man allmänt förknippar med tennföremål. Kröning av målkärl eller ägaremärken, är sådant som faller utanför ramen. Utöver detta så listas även kända historiska tennsmeder från Småland.

STÄMPELHISTORIK

Nere på kontinenten, fanns skråordningar redan på 1200-talet. Stämpeltvång i form av mästarestämpel, infördes då på sina håll i Europa. I Sverige levde bevisligen medeltida tenngjutare, men något skrå, är inte känt från dessa dagar.

Den idag äldst kända Svenska regleringen, är från 1545. Att det sker just i den tidsperioden, är kanske inte så konstigt. Gustav Vasa var ju knappast en person som lät saker och ting fortgå, utan hans insyn. Dock var inte laglydigheten total alla gånger, och dagens kontrollsamhälle är nog trots allt betydligt effektivare.

Här följer nu en lista över viktiga årtal i den Svenska stämplingshistorien.

1545**Mästarestämplarna införs, till en början var bomärken vanliga (skrivkunnigheten var inte allmän). Nu var inte efterlevnaden högre, än att det tog ända in på 1600-talet, innan alla verkligen använde mästarestämplarna. Ibland använde tillverkaren en stämpel, per bokstav. Exempel: MPR = 3 stämplarna. Dessa kan blandas ihop med årskodsstämpelein.

Enligt skråordningen från detta år skulle åldermannen, varje månad, gå runt till de olika verkstäderna, och ta prov (svarvspån eller åldermansranka). Dessa göts sedan till en kula, som kontrollvägdes.

1622**Nu var det dags för stadsstämplarna. Stadsvapnets symbol, har varit vanlig som stämpel, men även bokstäver (initialer). I vissa städer var bokstaven krönt med en krona. Hela stadens namn kunde ibland också användas.

1640-talet**I hela Nordeuropa, hade sedan gammalt, rosen använts som tennstämpel. Nu började den brukas även i Sverige. En ökad import, som var försedd med rosstämplar, drev nog på det hela.

1680-talet**Änglastämpeln börjar nu användas. Denna visar egentligen tenngjutarnas skyddshelgon Ärkeängeln Mikael, men har också stått för E(Ä)ngelskt tenn. Engelskt tenn har av av någon anledning ansetts som fint, och därför blivit ett epitet.

Före 1694 slogs stämpeln på tenn med ca 90% renhet. Nu var dock inte alltid en ängelstämpel, en ängelstämpel, trots att de kallades så. Figurer representerades Fortuna, och Justisia, användes också.

1694**Nu händer en del. Årtalsstämpling införs med ett A, vilket betyder 1694. Därefter följer B=1695, C=1696, osv. Bokstäverna J, Å, Ä och Ö används inte, därmed slutar tennalfabetet på Z. Det första alfabetet skrevs med antikva versaler, sedan byttes fontstil. Både gemener och versaler användes i skilda serier.

Att veta hur mycket tenn, föremålen verkligen innehöll, gav upphov till ny lagstiftning. Tennet delades in i tre kategorier, 2-, 3- eller 4-stämplat. Dessa skulle i tur och ordning innehålla, 66,83 eller 97% tenn. Det två-stämplade skulle ha en mästartämpel, och en stadsstämpel. Två mästartämplor, och en stadsstämpel gällde för 3-ans tenn. Och givetvis två av varje för den renaste kvaliteten.

1754**Det statliga kontrollmärket Sveaskölden, införs. Detta märke som motsvarar, guldets kattfot, består av tre kronor i en vapensköld. Den randiga botten symboliserar blå färg.

1759**Årtalserien harmoniseras nu med guldets. Eftersom den sist nämnda startats några år tidigare, blir 1758 ett r, och 1759 ett A.

1783**Årtalstämplingen görs om till en bokstav + en siffra, tex. A2=1783, B2=1784 osv.

1913**Den 1/1 detta år så upphör allt kontrollstämplingstvång, vilket leder till dagens tillverkarstämpling. Vilken mer eller mindre (beroende på tillverkare) följer den gamla traditionen.

ÅRSKODER (ÅRSBOKSTÄVER)

Mellan åren 1694 till 1717 användes versaler i Antikva stil. Detta är en lättläst, och samtidigt klassisk stil som används i typsnitt, än idag. A motsvarar här 1694, B = 1695 o.s.v. J, Å, Ä, och Ö använd inte i några serier.

1. ABCDEFGHIKLMNO
1694-1717
PQRSTUVWXYZ

I perioden mellan 1718, till 1741, brukades kursiva versaler. V kunde här ersätta U (V används normalt inte annars). Det som ser ut som ett V, i den romerska stilen (Antikva), är egentligen ett U.

2. ABCDEFGHIKLMNO
1718-1741
PQRSTUVWXYZ

Nästföljande serie som påbörjades 1742 använde Fraktur gemener. Denna svit fick dock ett abrupt slut med ett r, år 1758. Detta skedde när tennets serie harmoniserades med guldets, och silvrets. Trots att de egentligen inte fick, så fortsatte en del mästare med Fraktur gemener efter 1758 (gulaktig ruta). Typer som kan variera en hel del i utseende är speciellt k, och s (gråa rutor).

3. abcdefghi [k] l m n
1742-1758
o p q r [s] t u v w x y z

Till sist har vi kommit fram till Fraktur versaler, den knepigaste stilen av dem alla. Detta ålderdomliga typsnitt användes mellan åren 1759-1782, och tillhör knappast de mest lättlästa. Tillråga på allt så kan den varieras en hel del i utseende (stämplarna gjordes ju för hand). Särskilt versalerna C, E, G, S, U, och Z, kan vara svårtydda. Man kan kanske även inkludera A, i denna rad. Fraktur versaler användes ofta även efter 1782, men då i kombination med en siffra (det nya systemet).

4. ABCDEFGHIKLMNO
1759-1782
PQRSTUVWXYZ

Det system som kom 1783, används än idag. Här kombineras en bokstav, med en, eller två siffror. Enligt tabellen så blir alltså A2=1783, B2=1784, o.s.v. Senare tiders stämplat kan vara t.e.x. A11=1999, B11=2000. Även här så används inte J,Å,Ä,och Ö.

	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
A	1783	1807	1831	1855	1879	1903	1927	1951	1975	1999
B	1784	1808	1832	1856	1880	1904	1928	1952	1976	2000
C	1785	1809	1833	1857	1881	1905	1929	1953	1977	2001
D	1786	1810	1834	1858	1882	1906	1930	1954	1978	2002
E	1787	1811	1835	1859	1883	1907	1931	1955	1979	2003
F	1788	1812	1836	1860	1884	1908	1932	1956	1980	2004
G	1789	1813	1837	1861	1885	1909	1933	1957	1981	2005
H	1790	1814	1838	1862	1886	1910	1934	1958	1982	2006
I	1791	1815	1839	1863	1887	1911	1935	1959	1983	2007
K	1792	1816	1840	1864	1888	1912	1936	1960	1984	2008
L	1793	1817	1841	1865	1889	1913	1937	1961	1985	2009
M	1794	1818	1842	1866	1890	1914	1938	1962	1986	2010
N	1795	1819	1843	1867	1891	1915	1939	1963	1987	2011
O	1796	1820	1844	1868	1892	1916	1940	1964	1988	2012
P	1797	1821	1845	1869	1893	1917	1941	1965	1989	2013
Q	1798	1822	1846	1870	1894	1918	1942	1966	1990	2014
R	1799	1823	1847	1871	1895	1919	1943	1967	1991	2015
S	1800	1824	1848	1872	1896	1920	1944	1968	1992	2016
T	1801	1825	1849	1873	1897	1921	1945	1969	1993	2017
U/V	1802	1826	1850	1874	1898	1922	1946	1970	1994	2018
W	1803	1827	1851	1875	1899	1923	1947	1971	1995	2019
X	1804	1828	1852	1876	1900	1924	1948	1972	1996	2020
Y	1805	1829	1853	1877	1901	1925	1949	1973	1997	2021
Z	1806	1830	1854	1878	1902	1926	1950	1974	1998	2022

NÅGRA ÄLDRE STÄMPLAR

För att visa hur stämplor på äldre tennföremål, kunde se ut, följer här några exempel på småländska dito. Man ska tänka på att de avbildade stämplorna har nött av tidens tand, (förr använde man bla. fin sand som putsmedel). När en stämpel slits ned i vissa partier, kan det förvränga utseendet, högst avsevärt. Man ska också tänka på att de tillverkades för hand, och att de är tämligen små.

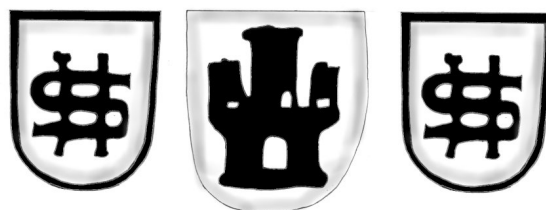
Årkoder (årsbokstäver), är inte inkluderade i bilderna. Stämplorna är avritade för hand. I de fall då man kunnat se en kontur, har denna fyllts i. Jag ger dock inga garantier, om att utseendet är 100 % korrekt.

NILS-ERIK JUSTELIUS, EKSJÖ

Verksam 1820-1866

Stämplorna tagna från ett 4-stämplat föremål.

JOEN JO(E)NSSON, JÖNKÖPING

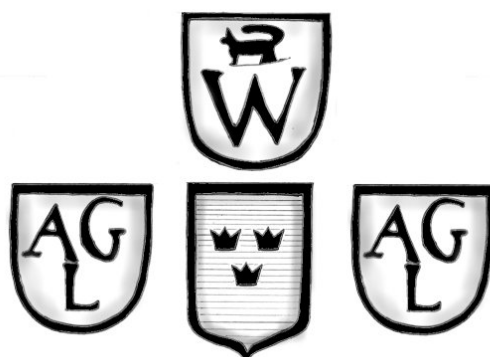
Verksam 1649-1666

LARS LUNDWALL d.y., JÖNKÖPING

Verksam 1753-1779

4-stämplat tenn. Det tretorniga slottet, är symbolen för Jönköping.

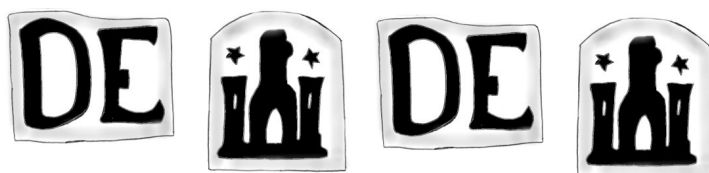

ALEXANDER GIDEON LUND, VIMMERBY

Verksam 1836-1845

3-stämplat tenn. W-et med en ekorre över, symboliserar Vimmerby. Andra varianter är WB med antingen en krona, eller en ekorre. En ekorre i ett träd, förekommer också. Sveaskölden syns i mitten, nedtill.

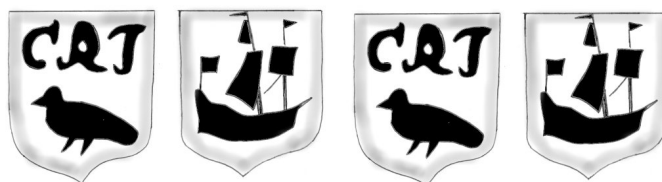
Bild, se föregående sida.

DANIEL EKLUND, KALMAR

Verksam 1846-1858

4-stämplat tenn. Slottet med en stjärna över vardera sidotorn, symboliserar Kalmar.

CHRISTOFFER RINGELTAUBE, VÄSTERVIK

Verksam 1755-1777

4-stämplat tenn. Skeppet symboliserar Västervik. Denna stämpel var ganska medfaren, så troliga konturer har ritats, dock är detaljerna högst osäkra. Taube betyder duva på tyska, därav fågeln, under initialerna.

REKLAMSTÄMPLAR

För att ge några exempel på stämplor som inte var ditsatta av kontrollskäl, visas här några från Lars Lundwall d.y. (Jönköping).

Rosstämpeln till vänster började användas i Sverige på 1640-talet. Den hade dock utländsk härkomst. I Nordeuropa var den sedan tidigare, en symbol för kvalitet. Änglastämpeln kom på 1680-talet, och var också den en kvalitetsymbol. Den högra stämpeln är nog en sådan. Dock kan man inte se några vingar, men denna typ av stämplor använde, trots namnet inte enbart änglar. Fortunabilder (kvinna med svärd, slöja, eller palmkvist), eller Justisafigur (kvinna med våg), förekom på s.k. änglastämplor. Vad det stått på bandet ovanför ängeln, kan man bara gissa, men fint tenn, var ganska vanligt på liknande stämplor.

SMÅLÄNDSKA MÄSTARE

När näringsfriheten infördes vid 1800-talets mitt, hade skråväsendets makt redan försvagats. Den reglering som tidigare funnits hade inneburit, att antalet yrkesutövare i varje stad, var noga kontrollerat.

Under den tiden fick man som i de flesta hantverk börja som lärling. Lärlingstiden skulle vara ca 4-6 år. Efter detta blev man förhoppningsvis gesäll. Om man sedan klarade sig genom mästarprouven, erhölet en vakant plats i skrået, och fått en ekonomi som statuterna föreskrev, samt var av god familj, så kunde man bli mästare.

Tenngjutare(Kanngjutare) fanns redan på medeltiden i bla. Kalmar och Jönköping. Eftersom detta var före Sveriges första (idag kända) skråordning, vet vi inte så mycket om dem. Endast en finns med i denna sammanställning (Elert Kanngjutare, Kalmar). Gustav Vasa och hans söner var pigga på att samla allt hantverk inom städerna. Möjligtvis ansågs det lättare att kontrollera verksamheten. Inte sällan togs det till hårda metoder, för att få hantverkarna att bli urbana. Trots detta, var det svårt att avskaffa det professionella utövandet på landsbygden. Vilket inte är särskilt konstigt, resor tog tid i forna dagar. Dessa tillverkare var nog dock inte så väl ansedda, av de borgeliga skråanslutna hantverkarna.

Den lista som börjar på nästa sida visar tennsmeder, fram till näringsfrihetens införande. Precis som idag har svenska myndigheter knappast dragit sig för att registrera allt och alla. Men att listan skulle vara komplett, är väl kanske inte troligt. Listan avser år som mästare i respektive stad. De kan ha verkat i andra städer både tidigare, och senare. Verksamheten kunde drivas vidare av änkan, efter mästarens död. Några av de äldre gentlemännen, har namn som Kanngjutare, eller teengjutare. Detta var inte deras riktiga efternamn. Förr i tiden var det vanligt att förnamnet kombinerades med yrkestiteln, detta både i dagligt tal, och när de omnämns i dokument.

EKSJÖ

Anders Kanngjutare (1667-1674)

Hans Hansson (1670-1671)

Peter Wauchman (1761-1762)

Christoffer Ekman (1764-1785)

Nils Justelius (1785-1819)

Nils-Erik Justelius (1820-1866)

GRÄNNA

Johan Simonsson (1660-1670)

Hans Hansson (1671-1673)

Carl-Fredrik Qusowski (1791-1800)

JÖNKÖPING

Jöns Staffansson (1648-1649)

Joen Jonsson (1649-1666)

Daniel Kankel(Hankel) (1670-1695)

Christian Frost (1680-1699)

Daniel Danielsson Berg (1687-1699)

Lars Ödman (1705-1729 drevs vidare till 1733)

Lars Lundwall d.ä (1731-1733 drevs vidare till 1739)

Lars Mellberg (1733-1744)

Peter Lagerwall (1739-1753 drevs vidare till 1765)

Johan Brenning (1746-1752 drevs vidare till 1753)

Gustaf Lundwall (1752-1768)

Olof Artedius (1753-1779)

Lars Lundwall d.y (1761-1780 drevs vidare till 1782)

Johannes Lagerwall (1766-1772)

Martin Moberg (1778-1815)

Hindrik Nyberg (1778-1780)

Niklas Lundwall (1781-1783)

Adolf Helleday (1782-1796 drevs vidare till 1801)

Adolf Fredrik Moberg (1816-1824)

Carl Carlsson (1825-1827)

Matias Norling (1828-1852 drevs vidare till 1865)

forts. nästa sida

KALMAR

Elert Kanngjutare (?-?) Omnämnd i skrift från 1406
Erik Larsson (1632-1646?)
Lars Sigfridsson (1650-1670)
Nils Jonsson Sparf (1670-1680)
Martin Friedrich Mader (1695-1697)
Bengt Christiernsson Ståhlström (1715-1725)
Anders Scherling (1727-1741)
Bengt Ståhlström d.y (1742-1767)
Bengt Johan Georg (1763-1768 drevs vidare till 1773)
Christian Benjamin Macke (1769-1785 drevs vidare till 1788)
Lorentz Wassberg (1773-1800)
Peter Anders Runnevall (1779-1789)
Jonas Granbom (1788-1798)
Johan Petter Fagerström (1798-1837 drevs vidare till 1845)
Daniel Eklund (1846-1858)

VIMMERBY

Gudmund Östling (1762-1790)
Johan Peter Broman (1780-1785)
Zadock Bergenholtz (1793-1820 drevs vidare till 1825)
Johan Stösberg (1826-1845)
Alexander Gideon Lund (1836-1845)
Johan Carl Hagman (1846-1851)
Gustaf Silow (1848-1875)
Anton Ferdinand Necander (1856-1862)

VÄSTERVIK

Jöns Israelsson (1671)
Gabriel Olofsson Berg (1694-1704)
Jakob Nilsson Frisk (1705-1712)
Anders Lundberg (1754-1756)
Christoffer Ringeltaube (1755-1777)
Johan Bruhn (1778-1789)
Anders Hindrik Bauman (1794-1798)

VÄXJÖ

Hans Jönsson (1656?-?)
Niels Teengjutare (?-?) död i april 1714
Erik Jönsson Krook (1715-1731)
Olof Franck (1748-1758 drevs vidare till 1759)
Magnus Lundwall (1758-1760 drevs vidare till 1762)
Erland Fogelberg (1762-1776 drevs vidare till 1777)
Johan Peter Deflon (1774-1794)
Carl Deflon (1777-1817)
Niklas Ahnström (1817-1843)
Carl Erik Ahnström (1843-1860 drevs vidare till 1876)